

सांख्ययोगयोरैकार्थस्यप्रागुक्तत्वाद्भयसंमतमित्यर्थः अव्यक्तंयोगमतेजडंसत्यंच सांख्यमतेचित्प्रतिबिम्बगर्भमीश्वराख्यंशुद्धब्रह्मज्ञानेनबाध्यंचेति यद्यप्येषामवांतरधर्मभेदोस्तितथाप्यव्यक्तादिधर्मिणःसर्वेषामप्रत्याख्येयाइतिभावः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ पृथिव्यादिपदैस्तन्मात्राण्युच्यंतेप्रकृतिशब्दितत्वात् ॥ ११ ॥ १२ ॥ शब्दादयःस्थूलवियदाद्याः एषांप्राचांव्याख्या शब्दादीनांभौतिकत्वोपपादकत्वाक्यशेषविरोधात्तुयथाश्रुतमेवसाधु सर्वत्रलक्षणायांचसर्वशास्त्रविष्ठवःस्यात् ॥ १३ ॥ एतेशब्दादयःदशविशेषाःविकारांतरानुपादानत्वंविशेषत्वंतच्चशब्दादिष्वेवदृष्टंस्थूलपृथिव्यादिषु मनस्तुविकारांतर्गतमपिनविशेषः तस्यवक्ष्यमाणरीत्यामहाभूतोपादानत्वात् श्रोत्रादीनामपिविशेषत्वंनिराचष्टे बुद्धीति सविशेषाणीत्यनेनश्रोत्रादयोनविशेषाइत्युक्तं ॥ १४ ॥ षोडशकमितिबुद्ध्यहंकाराभ्यामनःपृथक्करो

याज्ञवल्क्यउवाच श्रूयतामवनीपालयदेतदनुपृच्छसि ॥ योगानांपरमंज्ञानंसांख्यानांचविशेषतः ॥ ८ ॥ नतवाविदितंकिंचिन्मांतुजिज्ञासतेभवान् ॥ पृष्टेनचापिवक्तव्यमेषधर्मःसनातनः ॥ ९ ॥ अष्टौप्रकृतयःप्रोक्ताविकाराश्चापिषोडश ॥ तत्रतुप्रकृतीरष्टौप्रादुरध्यात्मचिंतकाः ॥ १० ॥ अव्यक्तंचमहांतंचतथाहंकारएवच ॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमं ॥ ११ ॥ एताःप्रकृतयस्त्वष्टौविकारानपिमेशृणु ॥ श्रोत्रंत्वक्चक्षुश्चजिह्वाघ्राणंचपंचमं ॥ १२ ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधस्तथैवच ॥ वाक्कहस्तौचपादौचपायुर्महंतथैवच ॥ १३ ॥ एतेविशेषाराजेंद्रमहाभूतेषुपंचसु ॥ बुद्धींद्रियाण्यथैतानिसविशेषाणिमैथिल ॥ १४ ॥ मनःषोडशकंप्रादुरध्यात्मगतिचिंतकाः ॥ त्वंचैवान्येचविद्वांसस्तत्त्वबुद्धिविशारदाः ॥ १५ ॥ अव्यक्ताच्चमहानात्मासमुत्पद्यतिपार्थिव ॥ प्रथमंसर्गमित्येतदाहुःप्राधानिकंबुधाः ॥ १६ ॥ महतश्चाप्यहंकारउत्पन्नोहिनराधिप ॥ द्वितीयंसर्गमित्यादुरेतदुद्ध्यात्मकंस्मृतं ॥ १७ ॥ अहंकाराच्चसंभूतंमनोभूतगुणात्मकं ॥ तृतीयःसर्गइत्येषआहंकारिकउच्यते ॥ १८ ॥

ति एतच्चानुभवबलात्तवचतार्किकादीनांचसंमतमित्याह त्वंचेति तथाहि लौकिकाअहंकारमात्मानंबुद्धितदुणंमनोतरिंद्रियंचेतिप्रतियंति शास्त्रतत्त्वेतुमनोबुद्धिरहंकारश्चित्तंकरणमांतरं संशयोनिश्चयोगर्वःस्मरणंविषयाअमीइतिसर्वेषामंतरिंद्रियत्वमेव ॥ १५ ॥ सृष्टिक्रममाह अव्यक्तादिति सुषुप्ताख्यंतमोऽज्ञानंयद्बुद्धीजंस्वप्नबोधयोरित्युक्तेरव्यक्तमिहसौषुप्तंतमःतस्मान्महानात्माअयमहंब्राह्मणोमुष्यपुत्रइतिविशेषानालिगितोस्मीत्येतावन्मात्रप्रत्ययविषयोबुद्धिसूक्ष्माख्योमहान्उत्पद्यते ॥ १६ ॥ ततउक्तविशेषालिगितोस्मीतिप्रत्ययविषयोहंकारः ॥ १७ ॥ ततःसंकल्पविकल्पात्मकंमनस्तच्चवियदादिभूततदुणशब्दाद्यात्मकं ॥ १८ ॥